

BÉRCES VIKTOR*

Tárgyalási alapjogok és tárgyalási etika a büntetőeljáráásban

Basic Trial Rights and Trial Ethics in Criminal Proceedings

ABSZTRAKT

A büntetőbírószági tárgyalások száma folyamatosan csökken, mivel a hazai jogalkotó számos olyan jogintézményt vezetett be, amelyek célja a büntetőügyek bírósági útról történő elterelése, illetőleg a vádemelés mellőzése. Ennek ellenére mindig lesznek olyan bűncselekmények, amelyek elbírálása nem mellőzheti a közvetlen bírói vizsgálaton alapuló felelősségre vonást. A tárgyalás kétségtelenül a büntetőeljárási „tetőpontja”, hiszen itt valósul meg maradéktalanul a kontradiktórius eljárás, a védőnek és a vádhatóságnak itt nyílik lehetősége arra, hogy tény- és jogkérdésekben, egymás személyes jelenlétében véleményt formáljon. A büntetőeljárási törvény módosítása számos kérdést felvetett, így például azt, hogy a közeljövőben valójában ki irányítsa a bírósági eljárásban felvett bizonyítást, illetőleg milyen eljárási alapjogokat biztosítsanak az eljárás résztvevőinek. E tanulmányomban elsősorban ezekre a kérdésekre kívánok reflektálni, az Emberi Jogok Európai Bírósága néhány döntésének alapulvételével.

Kulcsszavak: *kérdés, észrevételezés, indítványtétel, nyilvánosság, bizonyítási indítvány, etikai normák*

ABSTRACT

The number of criminal court trials is constantly decreasing, as the domestic legislature has introduced a number of legal institutions aimed at diverting criminal cases from the court system, or avoiding charging. Nevertheless, there will always be crimes, the adjudication of which cannot dispense with impeachment based on direct judicial investigation. The trial is undoubtedly the “highlight” of the criminal proceedings, since it is here that the adversarial process takes place in its entirety, and here the defense counsel and the prosecutor have the opportunity to form opinions on factual and legal issues in each other’s personal presence. The amendment of the Criminal Procedure Act naturally raised many questions, such as who in the near future will actually control the evidence taken in court proceedings, and what basic procedural rights should be provided to the participants of the proceedings. In this study, I would like to reflect primarily on these questions, based on some ECtHR decisions.

Keywords: *questioning, commenting, making a motion, publicity, evidence motion, ethical standards*

* Dr. Bérces Viktor egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék; kúriai főtanácsadó. E-mail: berces.viktor@jak.ppke.hu.

A tárgyalás olyan nyilvános bírósági eljárási forma, amelynek során bizonyítás felvételére kerül sor bűncselekmény elkövetésével vádolt személy vagy személyek büntetőjogi felelősségének megállapítása céljából, a minden kétséget kizáró bizonyítottság igényével. Az elsőfokú tárgyalások általános célja az „ügy lényegének” megismerése. Mindez a nyomozási anyagban történő szelekciós mechanizmus eredményein, az ítélkező általános élettapasztalatán és szakmai rutinján, valamint a tárgyaláson ismertté vált bizonyítékokon alapul. Bonyolultabb tényállású ügyekben – a bizonyítás egésze szempontjából – irreleváns tényeknek is jelentősége lehet, hiszen viszonyítási alapot képeznek a bizonyítandó tények meghatározása, pozicionálása tekintetében.¹

A bírósági tárgyalás kétségtelenül a büntetőeljárás legfontosabb és legtekintélyesebb eljárásicselekmény-sorozata,² emellett az eljárás legalkalmasabb szakasza arra, hogy az anyagi értelemben vett (materiális) igazság megállapításra kerüljön. Ennek elsődleges oka az eljárási alanyok – főszabály szerinti – együttes jelenléte. Szikinger István hangsúlyozza, hogy az inkorrekt határozathozatal veszélye a tárgyaláson lényegesen kisebb, mint a nyomozási vagy a vádszakaszban.³ Cséka Ervin szerint „a tárgyalás a bűnügyekben keletkezett jogvita lefolytatásának és végső értékelésének évszázados múltra visszatekintő és napjainkban is rendszerinti formája. A tárgyalási formának és tartalomnak a jelentősége indokolja, hogy a tárgyalás rendjét, menetét az eljárási törvény kimerítően szabályozza, és pedig az eljárás előkészítő szakaszához viszonyítottan több és szigorúbb kötöttség előírásával.”⁴

1. A tárgyalás karakteréről általában

A tárgyalás alapelvei között a közvetlenséget, az írásbeliségre való lehetőséget, a kontradiktórium követelményét, valamint a nyilvánosságot⁵ szokás említeni. A tárgyalás professzionális büntetőjogászok jogi-szakmai alapú argumentációja, amelynek során a büntetőjogi felelősségről való döntés kizárólag kellő jogszabály-

¹ A „látszólag irreleváns” tények relevanciája az amerikai jogi realizmus jeles képviselője, Jerome Frank írásai-ban is megjelenik, aki vitába szállt a jogrendszer kiszámíthatóságát hirdető, a jogalkalmazást egyszerű logikai műveletté degradáló tudományos nézőpontokkal. FEDOR Anett: Gondolatok Jerome Frank „Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt” című válogatott írásairól. *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2, 28.

² „A bíróságok elé az ismertté vált bűncselekményeknek általában csak mintegy 25–30%-a kerül; különböző okok miatt – mint a felderítetlenség, a jogi feltételek hiánya, az opportunitás érvényesítése – az ügyek többsége a bíróságokat elkerüli. Az I. fokú bírósági eljárásban a vádemelés eredményessége meghaladja a 95%-ot, ami jónak látszik, mert mutatja, hogy ritka a megalapozatlan vádemelés. De azt is sejteti, hogy az ügy sorsa többnyire eldől a nyomozási és a vádemelési szakaszban, és így a védelemnek a tárgyaláson ritkán van esélye a sikerre.” KIRÁLY Tibor: A büntetőeljárás kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében. *Jogtudományi Közöny*, 1998/4, 119.

³ SZIKINGER István: Az ártatlanság védelme – alkotmányos alapelv! *Belügyi Szemle*, 1989/3, 8.

⁴ CSÉKA Ervin: A büntetőtárgyalási rendszerek. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2003, 349.

⁵ A tárgyalás eredményének legitímálása érdekében a nyilvánossága nemcsak a bizonyítási eljárás egészére, hanem az ítélet kihirdetésére is vonatkozik (BH 2001/7. 556.) CZINE Ágnes–SZABÓ Sándor–VILLÁNYI József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. HVG-ORAC, Budapest, 2008, 298.

ismerettel és tárgyalási rutinnal lehetséges. Jóllehet e folyamatban a terheltnek is ugyanolyan bizonyítási lehetőségei vannak, mint az ügyésznek, illetőleg a védőnek, e jogaira azonban mégis inkább formalitásként kell tekinteni, mivel a terhelték többsége nem tud megfelelően kérdezni, észrevételeik gyakran érthetetlenek, ellentmondásosak, indítványtételi jogukat pedig ritkán gyakorolják. A vádlotti aktivitás kívánt módja és mértéke nehézkesen értelmezhető kérdés, ami viszont bizonyos, hogy ebben a tekintetben elsősorban a védői felvilágosításnak, illetőleg a védő által a tárgyalásra történő felkészítésnek lehet elsődleges szerepe.⁶

A Be. a tárgyalás fogalmát a bizonyítási eljárással, illetőleg annak felvételével köti össze.⁷ Nem véletlenül, hiszen a ténybizonyítás legteljesebb formában az elsőfokú bírósági eljárásban (tárgyaláson) valósul meg, amelynek során a bíróságok a bizonyítás – hatályos törvény szerinti – „teljes eszköztárát” felvonultatják.⁸ Mindez elsősorban a vád kötelező kimerítésének, illetőleg az ítélet tényállás megalapozottságának érdekében történik.⁹ Ha a bizonyítás terjedelme és módszerei kielégítőek, az elsőfokon megállapított tényállás másodfokon gyakorlatilag érinthetetlené válik.

A tárgyalási, illetőleg nyomozási szakasz bizonyítási módszereit, illetőleg azok igénybevételi mechanizmusát nehéz összehasonlítani, mivel mindkét eljárásinak más a karaktere és a funkciója. Ezt jól jelzi az a 80-as években elvégzett hazai empirikus kutatás is, amelynek során összesen 800 vétségi eljárást vizsgáltak bírósági szakban, és arra jutottak, hogy szemle vagy felismerésre bemutatás lefolytatására a vizsgált ügyekben egyáltalán nem került sor, bizonyítási kísérletet pedig a 800 ügyből mindössze három alkalommal rendeltek el.¹⁰

A bírósági tárgyalásokkal kapcsolatban mára számos nemzetközileg is elfogadott alapelv ismeretes, amelyek közül különösen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJE) 6. cikk 1. pontjában foglaltakat emelném ki. Ennek alapján *„mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően”*.¹¹

E jogot az Alaptörvény is deklarálja, amelynek alapján *„mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el”*.¹²

⁶ Az ügyvéd nem kelthet félelmet a védencében abban az esetben sem, ha nem a védő által javasolt utat választja a bizonyítási eljárás során felmerülő alapvető kérdésekben (pl. vallomástétel, vallomástétel megtagadása).

⁷ Be. 234. § (1) „A bíróság tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesznek fel.”

⁸ BALLA Lajos: Részbizonyítás a másodfokú eljárásban. 3. https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/reszbizonyitasamasodfokueljarasban.pdf (2023. 06. 12.).

⁹ Ha ennek szintje megfelelő, akkor – a Be. által biztosított lehetőségek ellenére – az elsőfokon megállapított tényállás másodfokon gyakorlatilag érinthetetlené válik. BALLA: i. m., 6.

¹⁰ SZABÓNÉ NAGY Teréz: *A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. KJK, Budapest, 1985, 281.

¹¹ EDEL, Frederic: *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2007, 5.

¹² XXVIII. cikk (1) bekezdés.

Megjegyzem, a büntető ügyszakban nem érzem helyénvalónak a „tárgyalás” szó törvényi használatát, mivel e kifejezés hallatán elsősorban mellérendelt szereplők közötti eszmecsere, majd egy kialakult közös álláspont létrehozásának szándékára asszociálunk. Ez a két faktor azonban aligha lehet a büntetőeljárások ismerve, mivel a bíróság és a terhelt viszonylatában szigorú alá-fölé rendeltség tapasztalható, az ügyészi, illetőleg védői indítványban foglaltak tartalmi ellentétben állnak egymással, a mindkét fél számára elfogadható bírói döntés pedig nem főszabály, hanem kivétel. Sokkal helyesebb lenne tehát a tárgyalás fogalmát teljes egészében kiiktatni, és helyette „az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás” megjelölést használni. Ezzel a Be. egyébiránt tökéletesen kifejezné az officialitás elvén alapuló büntetőeljárások és a felek rendelkezési elvén alapuló polgári perek karakterisztikájában fennálló alapvető különbségeket is.

Bár a büntetőtárgyalás szerkezeti felépítésének többféle variációja alakult ki a jogtörténeti fejlődés során, vannak bizonyos alapvető ismérvek, amelyek változatlanul jellemzőek mind az angolszász, mind a kontinentális rendszerben. Ilyennek lehet tekinteni a felek közreműködésére építő bizonyítást, a vád és védelem képviselőinek a bírói fórum által kötelezően értékelendő nyilatkozatait, valamint a bíróság határozathozatali kötelezettségét.¹³

2. A bizonyítás sajátos alapelvei a tárgyaláson: a hatályos szabályozással kapcsolatos kritikák

Mivel a legteljesebb körű bizonyítás az elsőfokú bírósági tárgyaláson történik, ezért szükségesnek tartom elemezni azon sajátos bizonyítási alapelveket, amelyeknek kifejezetten ezen perszakaszban van jelentőségük.

A bizonyítás nemcsak a büntető- és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentős, hanem az eljáráshoz kapcsolódó járulékos kérdések eldöntése céljából jelentős tények vizsgálatára is felvehető.¹⁴ Nem egyértelmű azonban, hogy milyen járulékos kérdésekre gondolt a jogalkotó, amelyeknek a jogszabályok alkalmazása szempontjából csekélyebb a jelentősége, illetve hogy nem ellentétes-e ez a szabály a bizonyítás „klasszikus” funkciójával, amelynek lényege pont az érdemi (bűnösséggel kapcsolatos) kérdések vizsgálata.

A jogszabály alkalmazása szempontjából jelentős tények megállapítása speciális megismerési folyamatot foglal magában, amelynek során a bíró megismeri azokat a külvilágban végbement eseményeket és történéseket, amelyek magukba foglalják a releváns tények megvalósulását. E megismerési folyamattal szemben érvényesülő alapvető követelmény, hogy az annak során feltárt tények tudományos igényvel bizonyítható módon egyezzenek meg a valósággal.¹⁵

¹³ Cséka: i. m., 349.

¹⁴ Be. 163. § (1) bek.

¹⁵ MOLNÁR Ambrus–SZUCSIKNÉ SOLTÉSZ Ilona: Az emberi megismerés ismeretelméleti alapjai és a jogi megismerési folyamat sajátosságai. In: *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. Összefoglaló vélemény.* Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport. Budapest, 2017. 10. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_iteleti_bizonyosag.pdf (2023. 06. 03.).

A kontinentális jogi hagyományok alapján a bíróságnak továbbra is arra kell törekednie, hogy döntését valósághű tényállásra alapozza,¹⁶ amelynek okán továbbra is teljes tényállás-felderítési kötelezettsége van. *Somogyi Gábor* ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy ezen (újszerű) normaszöveg alapján a materiális igazságkeresés mint általános célkitűzés „mérséklődött”, mivel a bizonyítandó tényállásnak már nem a valósággal megegyezőnek, hanem csupán ahhoz hűnek kell lennie. Mindez pedig csak azt a követelményt támasztja a bíróságokkal szemben, hogy a megállapított tényállás a valósággal ne legyen ellentétes, a lényeges pontjait tekintve annak feleljen meg.¹⁷

Bárd Károly arra mutat rá, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlata szerint az EJEE részes államai lényegében nem vállaltak kötelezettséget arra, hogy bíróságaik minden esetben materiálisan igazságos döntéseket hozzanak, azaz az EJEE alapján ilyen irányú kötelezettség nem állapítható meg.¹⁸ (Azért, hogy a terhelt javára az anyagi igazság és a védelem jogos érdekei kellően érvényre juthassanak, időről időre megjelenik a büntetőeljárás szakirodalmában a közbiztonsági hivatal vagy védőhatóság létesítésének gondolata.¹⁹)

A fő problémát abban látom, hogy az anyagi (materiális) igazságra törekvéssel mint általános célkitűzéssel a törvény számos rendelkezése logikai ellentmondásba kerül. E szabályok a következők: 1. a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot – főszabály szerint – csak kifejezetten erre irányuló indítvány alapján szerez be; 2. indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles; 3. nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja (az adott tény közös elfogadásának oka közömbös, lehet például perttaktikai ok).²⁰

Ezen „angolszász” elemek beiktatásával a jogalkotó az elsőfokú bírák szerepéről bizonytalanná tette, hiszen a bíróságokkal szemben előírja az anyagi igazsággal adekvát tényállás felderítésének kötelezettségét, ugyanakkor a hivatalbóli bizonyítást már nem kívánja meg. E két kötelezettség azonban „kéz a kézben” jár, a hivatalbóli bizonyítás szükségszerű eleme a materiális igazságkeresésnek. A törvény ráadásul elmozdul az „ügyféli per” irányába azzal, hogy a bizonyítás tárgyát a felek közös egyetértésétől teszi függővé.

¹⁶ Be. 163. § (2) bek.

¹⁷ Somogyi: i. m., 64.

¹⁸ BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007. 69–75. Idézi ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban.* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2012. 34.

¹⁹ ELEK Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban. In: Elek Balázs–Háger Tamás–Tóth Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére.* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 74. Szabó Krisztián álláspontja szerint a közbiztonsági hivatal intézményesítésére azért lenne szükség, hogy „a mentő-bizonyítás beszerzése ne a nyomozó hatóság és az ügyészség belátásán múljon, az kieszközölhető legyen”. Szabó Krisztián: A védőhatóságról. In: Homoki-Nagy Mária–Karsai Krisztina–Fantoly Zsanett–Juhász Zsuzsanna–Szomora Zsolt–Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018, 886.

²⁰ Be. 163. § (4) bek.

Somogyi Gábor szerint „a magyar büntetőeljárás törvényi szabályozása során a processzuális igazság térnyerését eredményező folyamat akként jelenik meg, hogy míg a bizonyítás céljaként és deklarált követelményeként – megingathatatlanak látszóan – az anyagi valóság felderítésének és bizonyításának az igénye jelenik meg, addig az egyes részletszabályok mindinkább a processzuális valóság realitását emelik, néhol már teljes nyíltsággal az anyagi igazság idealisztikus fogalma elé”.²¹

E szabályozási ellentmondás kétféle módon lenne feloldható: az anyagi igazságkeresés mint általános célkitűzés mellőzésével, vagy a bíróságok részére a hivatalbóli bizonyítási kötelezettség előírásával arra az esetre, ha az valóság-hű tényállás megállapításához szükséges és indokolt. Mindkét megoldás mellett lehet „pro” és „kontra” érvekkel operálni, azonban úgy gondolom, hogy a hazai nyomozási, illetőleg ügyészi szakasz bizonyítási sajátosságai továbbra is az anyagi igazságkeresés fenntartását indokolják.²²

Ezen álláspont mellett továbbra is indokoltak azok a szabályok, amelyek alapján nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek köztudomásúak, illetőleg amelyekről az eljáró bíróságnak hivatalos tudomása van.²³ Ezen tények fogalmát azonban a Be. nem határozza meg.

A köztudomású tények esetében a jogelmélet azok két csoportját különíti el: a történeti tényeket (például egy történelmi esemény időpontja), illetőleg a köztapasztalati tényeket (például éjjel sötét van). A bírói gyakorlatban is ismertté váltak olyan eseti döntések, amelyek mentén e problémakör „körvonalazódni” látszik: így például köztudomású ténynek tekintendő, hogy az alkohol negatív hatást gyakorol az emberi szervezetre az érzékelési képesség, a koncentrációképesség, a veszélyérzet tekintetében, ezért mindez külön bizonyítást nem igényel. Fontos megjegyezni, hogy nem lehet köztudomású tény a bíró – esetenként megalapozott – magántudomása (például a vádlott italozó életmódot folytat).²⁴

A hivatalos tudomásszerzés során ismertté vált tények csak olyan tények lehetnek, amelyekkel kapcsolatban pontosan megállapítható, hogy azokat a bíróság a hivatalos működése során szerezte meg, illetőleg az is, hogy ezen információk milyen forrásból származnak (például más peres eljárásból származó adat, a bírósági ügyvitel során kezelt adat).

Ugyancsak nem kell bizonyítani a Btk. által meghatározott vélelmek alapjául szolgáló tényeket. Ilyennek tekinthető az a megdönthetetlen vélelem, miszerint a 12. életévét be nem töltött személyt a szexuális erőszak elkövetése szempontjából minden esetben védekezésre képtelen személynek kell tekinteni;²⁵ illetve a „szituációs jogos védelem” esetében azon élethelyzetek, amelyek során a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására irányult volna.²⁶

²¹ Somogyi: i. m., 60.

²² Mindez nem zárja ki olyan (angolszász eredetű) jogintézmények alkalmazását, mint például a „keresztkérdés” lehetősége.

²³ Be. 163. § (4) bek.

²⁴ Somogyi: i. m., 104.

²⁵ Btk. 197. § (2) bek. BELOVICS Ervin–MOLNÁR Gábor–SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös Rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2015, 207.

²⁶ Btk. 22. § (2) bek.

Ilyenkor tehát kizárólag a jogtalan támadás általános fogalma vizsgálendő, és ha ez – a mindig aktív magatartásban megnyilvánuló – ismérv megállapítható, úgy a támadó konkrét szándékának további vizsgálata szükségtelen, a védekező cselekménye szükségképpen már a megvalósulásakor sem büntetendő.²⁷

Továbbra is irányadó a vádhoz kötöttség elve, amelynek alapján a bíróság a bizonyítás tárgyává csak a vádirati tényállást teheti.²⁸ Ezzel kapcsolatban az alábbi eseti döntések kiemelése szükséges:

- A vádelv sérelme nem valósul meg, ha a bíróság a vádiratban megnevezett terheltnek a vádiratban terhére rótt cselekmény elkövetési magatartását rögzíti, és a tettazonosság keretei között a sértett személyét – a vádiratban foglaltaktól – eltérően állapítja meg. Akkor sem valósul meg a vádhoz kötöttség sérelme, ha a bíróság ténymegállapítása szerint a vádiratban leírt és elbírált cselekménynek nem egy, hanem több sértettje van.²⁹
- A törvényes vád követelményét nem sérti, ha a bíróság bűnösséget kimondó ítélete – a vádbeli jogi értékeléstől eltérően – bünszervezetben elkövetővel szemben szabja ki a büntetést, ha ennek ténybeli alapjai a vádban leírt tények között szerepelnek. Ettől függetlenül a bíróság a tettazonosság keretei között a bűncselekmény bünszervezetben elkövetésének tényét akkor is megállapíthatja és ennek megfelelően szabhatja ki a büntetést, ha a bünszervezetben elkövetésre vonatkozó adatokat a vád nem rögzíti, hanem azokra csak a bíróság előtti bizonyítási eljárás nyomán derült fény.³⁰
- A tényállásnak a vád keretein belül az elkövetés módja tekintetében történő pontosítása nem sérti a vádhoz kötöttséget.³¹
- Nem jelenti a vádon túlterjeszkedést, ha a bíróság a tényállás hiánytalan tisztázása érdekében egyes rész körülmények tekintetében eltér a vádtól.³²
- Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a bíróság ügydöntő határozatában megállapított tényállás ugyan nem fedi teljesen a vádiratban leírt tényeket, de a bűncselekmény törvényi tényállásának lényeges elemeit alkotó tények tekintetében annak megfelel, ezért a tettazonosság keretén belül marad. A tettazonosság keretei között megállapított tényállás esetén nem sérti a vádelvet, ha a bíróság a lopás miatt emelt vád alapján orgazdaságot (a jelenleg hatályos szabályok alapján: pénzmosást) vagy más vagyon elleni bűncselekményt állapít meg.³³
- Nem értékelhető a törvényes vád hiányaként és a vádon túlterjeszkedésként sem, ha a vádhoz képest az elkövető kilétét és valamely bűncselekmény törvényi tényállásába illeszkedő elkövetési magatartás lényegét illető változtatás nélkül, tehát a tettazonosság keretei között a bíróság a vádiratban le nem írt tényt – például egy másik bűncselekmény törvényi tényállásának részét alkotó eredményt – is megállapít, és a cselekményt ennek figyelembevételével értékeli.³⁴

²⁷ 4/2013. Büntető Jogegységi Határozat.

²⁸ Be. 163. § (3) bek.

²⁹ EBH 2015.B.13.

³⁰ EBH 2015.B.10.

³¹ EBH 2005.1199.

³² BH 2014.136.I.

³³ BH 2011.245.

³⁴ BH 2009.5.II.

- Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a vádban szereplő vagyoni hátrány (kár) összege bírósági bizonyítás eredményeként módosul.³⁵
- A vádelv a vád és az ítélet tényállása közötti teljes történeti azonosságot nem követeli meg. A bíróságnak a bizonyítás során a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie; a bizonyítás eredményéhez képest az ítéleti tényállás több szempontból (így az elkövetés helye, ideje, módja, eszköze, motívuma, eredménye stb. tekintetében) eltérhet a vádirati tényállástól anélkül, hogy az a vádelvet sértené. Ezért a vád keretein belül a tényállásnak az elkövetés módja tekintetében történő pontosítása nem sérti a vádhoz kötöttséget.³⁶
- A vádhoz kötöttség elvéből fakad a tettazonosság szükségessége, vagyis az ítéletnek a vádirat által leírt cselekménnyel kapcsolatos tényeket kell tartalmaznia. A bíróság olyan tényeket is rögzíthet ítéletében, amit a vádirati tényállás nem tartalmaz. Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a bíróság a történeti tényállással összefüggésben olyan részleteket is megállapít, amelyet a vádirat nem tartalmazott. Akkor sem sérül a vádelv, ha a bíróság határozatában foglalt tényállás nem fedti a vádban foglalt tényeket, de a bűncselekmény lényeges elemét alkotó tények tekintetében annak megfelel.³⁷
- A bíróságot a cselekmény vádirati minősítése (vagy akár annak hiánya) nem köti, ennek alapján a bíróság a cselekményegység keretén belül bármely tényt a vádtól eltérően is megállapíthat, tehát a bíróság ténymegállapító tevékenysége nem korlátozódik a vádbeli tényleírás valós vagy valótlan voltának eldöntésére. Ennek alapján akár a vádban le nem írt tény is megállapítható, ha az nem lép túl a vád tárgyává tett cselekmény keretein,³⁸ mindez pedig eredményezheti akár alapeset helyett minősített eset megállapítását is.³⁹

3. A bizonyítás nyilvánossága

A Be. alapján a tárgyalás – főszabály szerint – nyilvános.⁴⁰ Mindez azt jelenti, hogy azon hallgatóság lehet jelen, illetőleg az egyes eljárási cselekményekről képes hangfelvételek készíthetők, amelyek ezt követően nyilvánosságra hozhatók.⁴¹

³⁵ BH 2006.42.1.

³⁶ BH 2005.242.

³⁷ BH 2005.7.

³⁸ BH 2005.7.

³⁹ BH 2010.174.

⁴⁰ Be. 436. § (1) bek.

⁴¹ *Baka András* további kérdéseket is megfogalmaz ezzel kapcsolatban: „*Azt jelenti a nyilvánosság, hogy a tárgyalóterembe mindenki, beleértve a sajtó képviselőit is bemehet, leülhet, jegyzeteket készíthet, vagy akár azt is jelenti, hogy a hallgatóság vagy a sajtó fényképeket, hang- és képfelvételeket korlátozás nélkül készíthet? Azt jelenti a tárgyalótermi nyilvánosság, hogy a tárgyalóteremben egyazon időben a nyilvánosság összes eszköze jelen lehet? Köthető-e a nyilvános tárgyalás a résztvevők előzetes regisztrálásához vagy ez sérti a nyilvánosság elvét? Mi a megkövetelhető európai standard, amivel eleget lehet tenni a tárgyalás nyilvánossága követelményeinek?*” BAKA András: A bírósági tárgyalások nyilvánossága. *Magyar Jog*, 2010/7, 385.

„A nyilvánosság ellenőrző, a bíró szempontjából serkentő, a terhelt és a védelem érdekeit biztosító hatása közismert. Legnagyobb előnye, hogy a közönséget meggyőzi arról, hogy az igazságszolgáltatás az anyagi igazság felkutatására törekedik és hogy a bíróságot egyedül a törvény irányítja; viszont legnagyobb hátránya, hogy a közönségnek nem kellő megrostálása, igazoltatása esetében a hivatásos bűntevők iskolájává válhatik a nyilvánosan megtartott főtárgyalás. Eltérőek a felfogások a nyilvánosságnak a büntetőper egyes szakaszaiban elfogadható foka tekintetében, főként a bűnügyi vizsgálat során. Ez vezetett azután legtöbb helyütt a nyilvánosság eltérő fokainak megkülönböztetésére és az egyes perszakaszokban eltérő módon való elfogadására.”⁴²

A nyilvánosság fogalma a XXI. században kétségtelenül többes jelentéstartalommal bír. Egyfelől azt jelenti, hogy a bírósági tárgyaláson – néhány törvényi korlátozástól eltekintve – bárki személyesen jelen lehet és jelenlétével demonstrálhatja a bíróságok működésének „társadalmi kontrollját”. „A tárgyalótermi nyilvánosság kérdésének megtárgyalása különösen fontos egy olyan időszakban, amikor a bíróságokon folyó ügyekről szóló hírek aránya világszerte növekszik és egyes felmérések szerint ezeknek a híreknek a részesedése az összes hírek 40 százalékát is elérheti [...] Az igazságszolgáltatási tevékenység nyilvánosságának csak egy kis része, egy aspektusa a tárgyalótermi nyilvánosság, mégis foglalkoznunk kell vele, mert Magyarországon, e területen, komoly gondok merülnek fel, mind a bírák igazságszolgáltató, mind a média képviselőinek tájékoztató tevékenységével kapcsolatban.”⁴³ A nyilvánossághoz közvetítés legfontosabb szintjét az írott, illetőleg elektronikus sajtó tudósításai képezik, e publicisztikák objektivitása, illetőleg szakmaisága tekintetében azonban gyakran komoly aggályok merülnek fel az egyoldalú tájékoztatás, valamint a ténybeli és jogi pontatlanságok okán.⁴⁴ Ebből a szempontból különösen fontosnak tűnhet az ügyészségi szóvivők, illetőleg védők média felé történő pontos és objektív tájékoztatása, különösen a bizonyítás állásáról. Egyes szerzők álláspontja szerint érdekes kérdéseket vethet fel, hogy egy adott ügyről történő nyilvános tájékoztatás mennyiben tartalmazhat értékítéletet a nyilvánosság felé. Mennyiben sérti a nyilvánosság elvének érvényesülése az ártatlanság vélelméhez való jogot, továbbá mikor és ki vonható felelősségre ilyen esetekben?⁴⁵

A tárgyalási szak nyilvánosságának elve azt fejezi ki, hogy a civil társadalom tagjai nemcsak az ügyben érintett személyek közlései, hanem saját jelenlétük alap-

⁴² HACKER Ervin: Alapelvek. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2003. 349, 48.

⁴³ BAKA: i. m., 385.

⁴⁴ Álláspontom szerint a büntetőügyekről való tájékoztatásnak szakújságírói feladatnak kellene lennie, hiszen egy tudósítótól igenis elvárható, hogy tisztában legyen a büntető anyagi és eljárási jog alapvető fogalmainak jelentésével (pl. ne cserélje fel a gyanúsított és a vádlott fogalmát, tisztában legyen a „jogerő” jelentésével és jelentőségével). Erdei Árpád szerint ugyanakkor „a jog nyelvének közérthetőnek kell lennie, mert csak így juthat el ahhoz, akinek szól”. Ehhez azt is hozzáteszi a szerző, hogy tisztában van a „terminus technicusok” fontosságával, ugyanakkor véleménye szerint sokszor pont ez a nyelvezet zavarja meg az interakciót. ERDEI Árpád: Kommunikáció és újdonság a büntetőeljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1998/12. 716.

⁴⁵ SZABÓ Zsófia: Nyilvánosság kontra ártatlanság vélelméhez való jog. *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2, 79.

ján is meggyőződhetnek a bíróságok munkájának jogszerűségéről.⁴⁶ „A korszerű eljárásban a tárgyaláson folyik a legszélesebb körű kommunikáció az eljáráson kívül esőkkel, tehát a hallgatósággal vagy – a sajtó útján – a legszélesebb közvéleményre is.”⁴⁷

A nyilvánosság kizárásának, illetőleg korlátozásának lehetséges okai ugyanakkor idővel mind nemzetközi, mind hazai szinten kialakultak.

Az EJEE 6. cikke rögzíti, hogy „az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóteremben történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban részt vevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné”.

A Be. alapján „ex lege” nem lehet jelen a hallgatóság soraiban 14. életévét be nem töltött személy;⁴⁸ a bíróság mérlegelési jogkörében eljárva meghatározhatja a hallgatóság létszámát a tárgyalás szabályszerű lefolytatása, méltóságának és biztonságának megőrzése érdekében, illetve helyszűke esetén;⁴⁹ a bíróság kizárhatja a hallgatóság köréből a 14–18. életév közötti személyt.⁵⁰ A bíróság továbbá hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a vagyoni érdekelt és az egyéb érdekelt indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja és erkölcsi okból, különleges bánásmódot igénylő személy védelme érdekében, illetve minősített adat és egyéb védett adat védelme érdekében zárt tárgyalást rendelhet el. A nyilvánosság kizárása az eljárás bármely szakaszában indítványozható.⁵¹ A zárt tárgyalást nyilvánosan kell folytatni, ha a zárt tárgyalás indoka megszűnt.⁵² Ugyanakkor a bíróság pervezető jogköre egyáltalán nem nyújt garanciát az eljárás szereplőinek (személyi) védelmével összefüggésben, különösen a bíró, az ügyész, illetőleg a védő esetében. „A tárgyalóterem védelme önmagában nem garantálhatja a per szereplőinek tárgyalóterem kívüli védelmét.”⁵³

⁴⁶ A nyilvánosság elvének eljárási szakokhoz kötődő eltérő szabályozását nem érzem aggályosnak. A nyomozási, illetőleg ügyészi szakasz izolációja mindenképpen indokolt, bár az sem teljes, hiszen a védőnek, illetőleg a nyomozó hatóságnak, valamint az ügyésznek képviselőjének nemcsak joga, hanem kötelessége is az adott büntetőügy kapcsán a közvélemény tájékoztatása. Jelen alanyok esetében azonban tovább differenciálható e kérdéskör: a védő ugyanis nemcsak hivatalos tájékoztatást adhat az ügy állásáról, hanem a sajtó magánvéleményét is kifejezésre juttathatja az eljáró hatóságok intézkedéseivel kapcsolatban.

⁴⁷ Erdei: i. m., 715.

⁴⁸ Be. 436. § (1) bek.

⁴⁹ Be. 436. § (2) bek.

⁵⁰ Be. 436. § (3) bek.

⁵¹ Be. 436. § (4)–(5) bek.

⁵² Be. 438. § (1) bek.

⁵³ Erdei: i. m., 720.

4. A tárgyalási alapjogok

A bizonyítás szempontjából releváns tárgyalási alapjogok katalógusa körében különösen az ügyész, a terhelt és a védő kérdézési, észrevételezési, valamint indítványtételi jogának elemzése szükséges, mivel e személyek egyértelműen a bizonyítás „mozgatórugói”.

A tárgyalással összefüggésben az alábbi törvényi szabályok irányadók: az ügyészség indítványt és észrevételt tehet minden olyan kérdésben, amelyben a bíróság dönt;⁵⁴ a terheltnek joga van ahhoz, hogy bizonyítékot terjesszen elő, indítványt és észrevételt tegyen, valamint jogorvoslattal éljen;⁵⁵ a védő – főszabály szerint – teljeskörűen gyakorolhatja a terhelt mindazon jogát, amely jellegénél fogva nem csak a terhelt személyéhez fűződik.⁵⁶

Kritikaként megjegyzem, hogy ezen jogosultságok meglehetősen rendszertelenül kerültek elhelyezésre a törvényben, a kérdézési jogra pedig a törvény egyik eljárási szereplő esetében sem utal, amely komoly dogmatikai hiányosságnak tekinthető.

4.1. A kérdézési jog – bíróság általi kihallgatás kontra keresztkérdés

Mind a vádlott, mind a tanú kérdézési körében alapvető követelmény, hogy a válasz befolyásmentes legyen, tehát tilos minden olyan kérdés, ami az arra adott válasza is utal, avagy azt direkt módon tartalmazza („irányított kérdés”). Mindez azonban pusztán alapelv, a kérdésfeltevés szabványosítása lehetetlen és jogszerűtlen volna.⁵⁷

Fontosnak vélem, hogy a kérdésfeltevés ne legyen modoros vagy zaklatott hangvételű, a kérdező ugyanis már ezen módszerek segítségével is könnyedén befolyásolni tudja a vallomást. Jóllehet a kihallgatások célja pont az, hogy a vádlott vagy a tanú a kérdező számára előnyös válaszokat adjon meg, a bíróságnak ügyelnie kell arra, hogy a kérdés metódusa a kihallgatott személy számára a lehető legkisebb kellemetlenséggel járjon. Összességében a kérdés eredményességére elsősorban a kérdések előzetes tartalmi meghatározásával, megfelelő ütemterv készítésével lehet törekedni.

Elek Balázs a kérdő mondatok két fő típusát különbözteti meg: az eldöntendő és a kiegészítendő kérdéseket. Formális kritériumok alapján azonban négy fő kérdéstípusról is említést tesz, így az eldöntendő, a választó, a kiegészítendő és a nyitott kérdésekről.⁵⁸

Helytelen az a kérdézési gyakorlat, amely már korábban tisztázott tények újbóli felidézésére irányul. Mindez elsősorban nagy fokú felkészületlenségre, másfelől az idő-

⁵⁴ Be. 26. § (1) bek.

⁵⁵ Be. 39. § (1) bek.

⁵⁶ A védő e jogokat önállóan, védői jogokként gyakorolhatja.

⁵⁷ Olyan esetek is vannak, amikor a kihallgatott személy felkészületlensége, értetlensége megnehezíti az irányításmentes kérdést. Ilyen esetekben bírói engedéllyel lehet segíteni a válaszadást (pl. el lehet magyarázni, hogy mit jelentenek egyes szakkifejezések vagy idegen eredetű szavak).

⁵⁸ ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Doktori értekezés.* Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2007, 218.

húzás szándékára, rosszhiszemű pervitelre enged következtetni. Más kérdés, hogy a kérdező sohasem tudhatja teljes bizonyossággal, hogy az adott bíróság szempontjából hány – ugyanolyan, vagy hasonló tartalmú – vallomás szükséges a minden kétséget kizáró bizonyítottsághoz.

Fenyvesi Csaba fontos tényezőnek tartja a kérdésfeltevő személyét, illetőleg a kérdés sorrendjét.⁵⁹ A szerző e véleményét pertaktikai okokkal magyarázza, a magam részéről ugyanakkor elsősorban „dramaturgiai” szempontból tartanám fontosnak a Be. szabályainak módosítását. Álláspontom szerint törvényi alapesetként kellene szabályozni, hogy a vádlottak esetében először az ügyész, azután a védő, végezetül a bíróság tegye fel a kérdéseit, a tanúk esetében pedig először a tanú kihallgatását indítványozó ügyész vagy védő kérdezzen. Ezt követhetné a másik fél kérdése, végezetül pedig a bíróság gyakorolhatná ezen eljárási jogát.

E törvényi módosítás különösen a vádlottak esetében lenne fontos, mivel egyértelművé tenné, hogy nem a bíróságnak van vádlottja, hanem az ügyészségnek.⁶⁰ Ennek nagy jelentősége lenne a pártatlan ítékezés, valamint a bírói elfogulatlanság látszatának érzékeltetése szempontjából.

A tanúk esetében azért lenne indokolt az indítványozó általi kérdéselés elsőbbségének előírása, mivel az indítványozó nyilvánvaló felkészültsége, pontosabb kérdésfeltevése okán egyértelműbbé válhat az adott tanú kihallgatásának célja, illetőleg a tanúvallomás tartalma. Mindez – úgy vélem – az ellenérdekű fél, illetőleg a bíróság helyzetét is megkönnyítené, mivel a koherensebb tanúvallomások ismeretében szűkíteni, pontosítani tudják kérdéseiket.

A „keresztkérdézéses” kihallgatáson alapuló szisztéma alkalmazásával kapcsolatban a hazai jogirodalomban „pro” és „kontra” érvekkel egyaránt találkozhatunk. *Cséka Ervin* szerint „*nagyon is vitatható ennek az intézménynek a büntető ügyek igazságosabb és alaposabb elbírálását elősegítő hatása, mivel a tanács elnöke a felek érdemi bizonyítási tevékenységéhez csak mintegy kisegítő jelleggel, kérdések feltevésével kapcsolódhat. Így kicsúszhat kezéből az igazságkeresés irányítása, pedig az igazság-megállapítás kérdésében az általa vezetett bírósági tanácsnak kell felelősséggel döntenie.*”⁶¹ *Király Tibor* szerint ugyanakkor a bíróság ebben a szisztémában sincs „passzív szerepre kárhozható”.⁶² A szerző ehhez hozzáteszi, hogy „*a terhelt első kihallgatásának valamilyen mértékben vádoló jellege van [...] ezért, ha őt elsőként az elnök hallgatja ki, bekövetkezhet annak veszélye, hogy a vádlott kihallgatása közben akaratlanul is vádlói pozíciót foglal el, ami teljesen helyénvaló az ügyésznél, de megengedhetetlen a bíró számára.*”⁶³

⁵⁹ FENYVESI Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról.* Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002, 254.

⁶⁰ *Fenyvesi* szerint ugyanakkor az „ügyész–vádlott” relációt nem lehet ebben a kontextusban értelmezni, mivel a terhelt maga is ügyfél. FENYVESI: i. m., 254.

⁶¹ CSÉKA Ervin: Bevezető. *Jogtudományi Közlöny*, 1998/4, 114.

⁶² KIRÁLY Tibor: A büntetőeljárás kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében. *Jogtudományi Közlöny*, 1998/4, 119.

⁶³ KIRÁLY Tibor: A kihallgatások rendszere a tárgyaláson. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv.* Budapest, Osiris, 2003, 354.

Bánáti János szerint „nem helyes, ha a bíró a túl aktív tárgyalásvezetéssel, kikérdezéssel mintegy a küzdelem részévé válik, ez hasonlatos ugyanis ahhoz, mintha a döntnök a gladiátorok küzdelmét közvetlenül a küzdőtérrel figyelné. Ekkor a gladiátorok által felkavart homok könnyen a szemébe mehet, ami a tisztánlátását veszélyeztetheti.”⁶⁴ Fantoly Zsanett az alábbi gyakorlatra hívja fel a figyelmet: ha a bíróság úgy látja, hogy a tanú vallomásából kitűnő bizonyíték feltehetőleg a védelemnek kedvez, akkor átadja a vádlottnak és a védőnek a kérdezés jogát azon az elvi alapon, hogy először a „felek” számára kell megadni az általuk (kötelezően) képviselt jogi álláspont tisztázásának lehetőségét. Ez a megoldás azonban a szerző szerint nem helyeselhető, mert „az összefüggő tanúvallomástétel krimináltaktikai jelentősége a kihallgatás e módszerével elveszhet”⁶⁵

Álláspontom szerint a „keresztkérdézéses” rendszer mellőzése nem alapulhat pusztán azon a hipotézisen, hogy a bírák „jobban kérdeznek”. Bevezetése sokkal inkább biztosítaná a tanács elnökének (egyesbírónak) az elfogulatlanságát, hiszen alkalmazásával nem kényszerülne automatikusan átvenni az ügyész, illetőleg a védő szerepkörét. Emellett jobban megkívánná mind a vád, mind a védelem képviselői részéről a precízebb ügyismeretet, a tárgyalásokra való felkészülés alaposságát, valamint általánosságban elősegítené a tárgyalási kommunikáció, illetőleg az azzal kapcsolatos készségek fejlődését.⁶⁶

Ellenérvként hozható fel ugyanakkor, hogy e szisztéma törvényi alapesetként történő szabályozása – a bíróságok, illetőleg ügyészségek jelenlegi létszáma mellett – az eljárások indokolatlan elhúzódásához vezetne. Az ítélezőnek így ugyanis csak közvetett lehetősége lenne a „felek” által feltett kérdések számának befolyásolására, valamint az ügyre nem tartozó kérdések „kiszűrésére”. Mindez a tárgyalások tervezhetetlenségéhez, gyakori napolásokhoz, összességében a pertartam indokolatlan meghosszabbodásához vezetne.⁶⁷

Fantoly Zsanett szerint e rendszer egyébként „a kontinentális büntetőeljárásokban csak nehezen képes magának utat törni. Alkalmazását az eljárási törvények általában a felek beleegyezéséhez vagy legalább az egyik fél kívánságához kötik.”⁶⁸ Ezzel együtt a hazai gyakorlatban tanúk esetében továbbra is gyakran előfordul, hogy a bíróság egyből az indítványozóra bízza a kérdezés megkezdését. Soron kívüli kérdezésre továbbra is van lehetőség, de csak a bíróság engedélyével.

⁶⁴ Bánáti János: Homokszemek és sziklatömbök a büntetőeljárás gépezetében. Előadásanyag. Az előadás elhangzott 2005 márciusában Kaposvárott a „Jogi beszélgetések” előadás-sorozat keretében. Idézi FANTOLY Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 506.

⁶⁵ Fantoly: i. m., 507.

⁶⁶ Mindazonáltal az ügyési és a védői kar esetleges vonakodása álláspontom szerint annak tudható be, hogy e személyi kör egyszerűen nem akar „kiesni” a megszokott ritmusból, az „innováció” szándéka tehát egyelőre meglehetősen csekélynek mondható.

⁶⁷ Fantoly: i. m., 508.

⁶⁸ Fantoly: i. m., 504.

4.2. Az észrevételezési jog tartalma

A Be. az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve – az őt érintő körben – a vagyoni érdekelt, valamint az egyéb érdekelt számára biztosítja az észrevételezés jogát.⁶⁹ A bizonyítás szempontjából nyilvánvaló, hogy leggyakrabban a vádlott, a védő, illetőleg az ügyész él ezen eljárési jogával.

Az észrevétel olyan tény-, illetőleg jogkérdéssel kapcsolatos⁷⁰ szóbeli vagy írásbeli megjegyzés, amely tárgya szerint jellemzően a bizonyítási eljárással összefüggésben merül fel (ezen belül rendszerint tudomás-, illetőleg akaratkijelentésekhez, jogi véleményekhez vagy tudományos megállapításokhoz kapcsolódik).⁷¹ Jelleget tekintve legtöbbször improvizatív, terjedelmét tekintve pedig lehet rövid ténymegállapítás (például a vallomások ellentmondására történő figyelemfelhívás), vagy terjedelmesebb elemzés (például a vádirati minősítéssel kapcsolatos vélemény előzetes kifejtése).⁷²

Magától értetődik, hogy a helyénvaló észrevételek előterjesztése alapos ügyismeretet igényel, ugyanakkor fontos, hogy ezen eljárési jogosultság nem tekinthető sem bizonyítási indítványnak, sem perbeszédnek. Előbbi esetben ugyanis a jogosult valaminek a kivizsgálását kéri a bíróságtól, utóbbi esetben pedig egy összefoglaló jellegű, a teljesség igényével előadott jogi vélemény előadásáról van szó. Ettől függetlenül az észrevételezés minden eljárési szereplővel, így a bírósággal szemben is aggálymentesen gyakorolható.

Az észrevételeknek helye lehet különösen az egész ügy anyagával,⁷³ az ellenérdekű fél (ügyész, sértett, terheltárs stb.) indítványaival, észrevételeivel és jogorvoslataival, valamint az egyes bizonyítási eszközökkel összefüggésben. Megjegyzendő, hogy e jog gyakorlására egyik jogosult sem készül tudatosan, hiszen arra leggyakrabban váratlan szituációk adnak okot.⁷⁴

⁶⁹ Be. 519. § (1) bek.

⁷⁰ KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő büntetőügyekben*. KJK, Budapest, 1962, 213.

⁷¹ Segítségével az ügyész vagy a védő – közvetett módon – vitába bocsátkozhat a tanúvallomással, az egyéb bizonyítékok értékelésével kapcsolatos állásfoglalásokkal.

⁷² A Be. a másodfokú eljárás szabályai között is utal ezen eljárési jogosultságra. Ennek alapján az ügyész és a védő a fellebbezést írásban köteles indokolni, amelyre az érintettek – az ügyiratok felterjesztéséig az elsőfokú bíróságnál, az ügyiratok felterjesztése után a másodfokú bíróságnál – észrevételt tehetnek [Be. 586. § (1) bek.].

⁷³ „Az észrevételek, különösen az ügy egész anyagára tett észrevételek, összefüggő logikai láncot alkothatnak és tudományos elemzésen alapulhatnak. Ebben az esetben nem is egészen egyszerű cselekmény az észrevétel, hanem bonyolult szellemi munka eredményeként létrejött, esetleg terjedelmes mű. A büntető eljárás során tett észrevételeknek nem kis szerepük lehet abban a hatásban, amelyet a felek a bíróságban, illetőleg az eljáró hatóságban kiváltak. Tekintettel arra, hogy az észrevétel többnyire alapos tényismereteket, jogi és tudományos ismereteket tételez fel, szinte elképzelhetetlen, hogy arra minden terhelt egymaga képes lenne. Ezért nem lenne helyes elvárni az olyan törvényhozói álláspont, amely az észrevételezési jogból a védőt kizárná.” KIRÁLY (1962): i. m., 213.

⁷⁴ Sőt, különösen a védőkre igaz, hogy – taktikai megfontolásból – a védőbeszédbe sűrítik azon megjegyzéseiket, amelyeket már korábban is megtehettek volna észrevétel formájában. Az ilyen módszert azonban az „eljárési következetesség” okán nem tartom szerencsésnek. Így például, ha a szakértő szóbeli meghallgatása során önmagával (korábbi, írásban előterjesztett szakvéleményével) ellentmondásba kerül, arra azonnal észrevételt kell tenni, és kérni kell a bíróságtól annak jegyzőkönyvezését.

Az észrevételekkel kapcsolatos „minőségi elvárások” az alábbiakban foglalhatók össze: Nemcsak a védőbeszédben, illetőleg a fellebbezésben van helyük, hanem a bírósági munkával szembeni szükséges, általános és folyamatos kritika szerves eszközeit képezik. Konkrét relevanciával és tartalommal kell rendelkezniük (így például a történeti tényállással vagy valamely hatályos jogszabályi rendelkezéssel összefüggésben).⁷⁵ Akkor lehetnek eredményesek, ha szabatos (jogi) megfogalmazásban kerülnek rögzítésre. Emiatt az észrevételezőnek külön ügyelnie kell arra, hogy véleménye az általa előadottak szerint, a megfelelő szóösszetételben, illetőleg jogi terminológiával kerüljön jegyzőkönyvbe.

A jogirodalomban különösen a védő oldalán emelik ki az észrevételek funkciójának hasznosságát: *„Fontos láncszeme a védelemnek mind a fél jogi segítése, mind a bíróságnak nyújtandó segítség vonalán, mert alkalmas arra, hogy megvilágítsa annak irányvonalát, s arra a bíróság figyelmét külön és ismételten felhívja.”*⁷⁶ *„Az észrevételek jelentősége a védelem eszközei között nem becsülhető le. Az észrevételek előterjesztésének formájában történhetik meg a védelem részéről az ügy első összefüggő elemzésének és az arra alapított véleménynek az előterjesztése. Észrevételek formájában történhetik meg a végső állásfoglalás is. Az észrevételek, amelyek az ügy ténybeli és jogi elemzését jelentik, szolgálnak olykor alapként az indítvány előterjesztéséhez. Az észrevételek előterjesztése mindezért nem mellékes védői tevékenység, különösen akkor nem, ha alaposságával és színvonalával alkalmas arra, hogy meggyőzze a bíróságot.”*⁷⁷

A védelemmel kapcsolatban megjegyzem, hogy a Be. közvetlenül csak a terhelt esetében nevesíti e jogosultságot, a védő ugyanakkor főszabály szerint teljeskörűen gyakorolhatja a terhelt mindazon jogát, amely jellegénél fogva nem csak a terhelt személyéhez fűződik (ennél fogva az észrevételezés jogát is). A védő e jogokat önállóan, védői jogokként gyakorolhatja. Mindemellett vannak a védői észrevételezést kifejezetten támogató, kiegészítő szabályok, így például az, hogy az ügyészi fellebbezést a védőnek meg kell küldeni, erről a másodfokú tanács elnöke gondoskodik. Ugyanígy, a Be. a fegyverek egyenlősége, a kontradiktórium elvének következetes érvényesítése alapján előírja, hogy az ügyésznek is meg kell küldeni a védői fellebbezés indokolását.⁷⁸

Az észrevételezés csak jogosultság, nem kötelezettség. Gyakorlása elsősorban pertaktikai kérdés, ugyanakkor vannak olyan kirívó esetek, amelyek fennállása esetén szinte „kötelező” az észrevétel, illetőleg annak jegyzőkönyvezése (például ugyanazon tanú vallomásai között tartalmi ellentmondás van, a szakvélemény vala-

⁷⁵ Ettől függetlenül számos kolléga „ódzkodik” e lehetőségtől az esetleges „bírói retorziók” miatt.

⁷⁶ HEGYHÁTI István–RÉVAI Tibor: *Jogi képviselő és védelem*. KJK, Budapest, 1964, 302.

⁷⁷ KIRÁLY (1962): i. m., 216.

⁷⁸ Király Tibor ugyanakkor az alábbi nézőpontra hívja fel a figyelmet: *„Érvék hozhatók fel amellet, hogy [...] egyedül a terheltnek van joga észrevételeket fűzni a tanú vallomásához [...] Ilyen érv lenne az, hogy egyedül a terheltnek lehetnek közvetlen ismeretei a bizonyított tényekről (a védőnek, ügyésznek nem), s azokra alapíthatja az észrevételeket. Ez az érv nem helytálló. Ilyen címen mint a terhelt, a sértett, magánvádló, magánfél is tehetne észrevételeket.”* KIRÁLY (1962): i. m., 213.

milyen nyilvánvaló tartalmi hibában szenved, szembesítés esetében az ellenérdekű fél viselkedése vallomásának valóságára szempontjából kétségeket támaszt).⁷⁹

E jog gyakorlásának nem lehet akadálya a bíróság tárgyalásvezetési stílusa, így különösen az, ha az egyesbíró vagy a tanácselnök nem „szíveli” a folyamatos megjegyzéseket. Valamennyi jogosultnak, valamint a bíróságnak azt kell szem előtt tartania, hogy az észrevétel nem kivételes eszköz, hanem a tárgyalás egészéhez, annak „ritmusához” szervesen kapcsolódó eljárási alapjog. Ennek alapján a bíróság e jog gyakorlásának nemcsak az eltűrésére köteles, hanem számos esetben kifejezetten fel kell hívnia az arra jogosultakat (érdekelteket) az indokolt észrevétel megtételének lehetőségére (például adott tanúkihallgatás végeztével, a vallomással kapcsolatos esetleges megjegyzések tekintetében). Más kérdés, hogy e jog gyakorlásával szemben is vannak „íratlan” szabályok, ennél fogva a jogosultnak illik minimum kézfeltartással jeleznie, ha valamilyen „mondandója” van a bíróság irányába.

Fontos, hogy e jog gyakorlása következtében sosem alakulhat ki hosszabb argumentáció az észrevételező és a bíróság között. Az észrevétel rendszerint adott probléma egyszeri felvetését jelentheti. Más kérdés, hogy ezt a bíróságnak minden esetben jogi és etikai kötelezettsége jegyzőkönyvbe foglalni. Gyakran előfordul az is, hogy az egyesbíró vagy a tanácselnök megakadályozza vagy leállítja az észrevételt. Ebben az esetben ennek tényét is jegyzőkönyvbe kell, és a jogosultnak ezt követően mellőznie kell ugyanazon észrevétel újbóli megtételét.⁸⁰ Amennyiben a bíróság által elutasított észrevétel megalapozott, akkor annak lényegére, illetőleg a bíróság pervezetésével kapcsolatos kifogásokra legközelebb a perbeszéd során lehet visszatérni.

Ezzel a joggal összefüggésben az EJEB megállapította az EJEE megsértését az alábbi ügyekben:

- a *Nideröst-Huber kontra Svájc* ügyben,⁸¹ mivel a kérelmezőt nem tájékoztatták arról, hogy Schwyz Kanton Bírósága észrevételeket nyújtott be a Szövetségi Bírósághoz, így azokra a Szövetségi Bíróság ítéletének meghozatala előtt nem is tehetett észrevételt;⁸²
- a *Vacher kontra Franciaország* ügyben,⁸³ mivel a francia Semmítőszék előtti eljárásban a tárgyalás napjáról sem értesítették a kérelmezőt, ezáltal megfosztották a tényleges és hatékony védekezés – tehát indirekt módon az észrevételezés – lehetőségétől;⁸⁴

⁷⁹ Nem mintha az ilyen körülményeket a bíróság nem venné észre, de ha e bírói felismerés nem jut valamilyen formában a „felek” tudomására, akkor az arra jogosultaknak azonnal észrevételezniük kell.

⁸⁰ A bíróságnak ki kell oktatnia a védőt arról, ha az észrevételében foglaltak téves adatokon vagy feltevésen alapulnak.

⁸¹ *Nideröst-Huber kontra Svájc* ügy, 1997. február 18-i ítélet (ügyszám: 18990/91).

⁸² Az EJEB álláspontja az ügygel kapcsolatosan az volt, hogy a tisztességes tárgyalás fogalmába beletartozik a peres felek joga arra, hogy minden felhozott bizonyítékot és benyújtott észrevételt megismerjenek és azokra észrevételt tehesenek. Az ítélet arra is utalt, hogy a kontradiktórius eljáráshoz való jogból származó követelmények azonosak polgári és büntetőügyekben. FENYVESI: i. m., 105.

⁸³ *Vacher kontra Franciaország* ügy, 1996. december 17-i ítélet (ügyszám: 20368/92).

⁸⁴ FENYVESI: i. m., 105.

- a *Van Orshoven kontra Belgium* ügyben,⁸⁵ mivel a Semmitőszék előtt folyó fegyelmi eljárásban a kérelmezőnek nem volt lehetősége ügyvédjén keresztül az ügyészi indítványra reflektálni;⁸⁶
- a *K.D.B. kontra Hollandia* ügyben,⁸⁷ mivel nem adták meg a kérelmezőnek a lehetőséget arra, hogy a Semmitőszék előtti eljárásban a főügyész indítványára észrevételeket tegyen.⁸⁸

Az észrevételezési jog gyakorlása körében szólnék az ügyvédi véleménynyilvánítás szabadságának, illetőleg korlátozottságának problémaköréről is. E téma vizsgálatánál mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy az Alaptörvény értelmében a védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.⁸⁹ Mégis, számos olyan jogeset történt a közelmúltban, amelyekben nemcsak a védő – szűkebb értelemben vett – eljárási jogai merültek fel központi kérdésként, hanem a „védői véleménynyilvánítás” határainak kérdései is. A legemlékezetesebb az a 2006-os ügy, amelyben hamis vád büntette miatt jogerősen megállapították dr. K. István ügyvéd felelősségét. A vád ténybeli alapját az képezte, hogy az említett védő ügyfele több beadványában is komoly aggályainak adott hangot az ügyész eljárásával kapcsolatban, így a vád képviselőjét többek között bűncselekmény elkövetésével is összefüggésbe hozta.⁹⁰ Úgy vélem, ebben az esetben az ügyészség és a bíróság nemcsak a védő büntetőjogi felelősségének megállapításában tévedett, hanem abban is, hogy az ügyfél által írt beadványok szövegét vélemény helyett tény módjára történő kijelentéseknek minősítette.⁹¹

A véleménynyilvánítási jog megítélésével kapcsolatban a fentiekől eltérő eseti döntések is ismertek. Egy 2004-es ítélet indokolása szerint a vélemény kifejtésének szabadsága „különleges védelmet követel akkor, amikor a közügyeket, a közhatalom gyakorlását érinti”.⁹² Mivel az ügyészség eljárása során közhatalmat gyakorol, ezért álláspontom szerint az ügyész eljárásával kapcsolatos általános vélemények – észrevétel formájában – mind a szóbeli, mind az írásbeli perccselekmények (például beadványok) során jóval szélesebb körben fogalmazhatók meg. Az alapvető jogoknak a bírósági eljárásokban is maradéktalanul érvényesülniük kell, azok nem szorulhatnak ki a jogszolgáltatási szférából annak vélt sérthetlensége miatt, és nem gyengíthetik a terhelti védekezés amúgy is csekély eredményességi mutatóit.

A *Schöpfer kontra Svájc* ügyben⁹³ az EJEB rögzítette, hogy nem sérült a véleménynyilvánítás szabadsága azzal, hogy egy – az igazságszolgáltatás működését

⁸⁵ *Van Orshoven kontra Belgium* ügy, 1997. június 25-i ítélet (ügyszám: 20122/92).

⁸⁶ FENYVESI: i. m., 106–107.

⁸⁷ *K.D.B. kontra Hollandia* ügy, 1998. március 27-i ítélet (ügyszám: 21981/93).

⁸⁸ FENYVESI: i. m., 107.

⁸⁹ XXVIII. cikk (3) bek.

⁹⁰ „Bűnbe esett” ügyvédek. Interjú dr. Kiss Istvánnal. *Ügyvédvilág*, 2007. 1/2. Idézi Fenyvesi: i. m., 111.

⁹¹ A hamis vád büntetetté valósítja meg a meghatalmazott védő, aki az ügyészséghez intézett beadványában azt állítja, hogy az ügyész az általa védett terhelt ellen tudatosan hamis tények alapján azért emelt vádat, mert így kívánta meghíúsítani az őt megbízó bűnözők büntetőjogi felelősségre vonását (BH 2009. 39.).

⁹² 19. P. 630. 634/2003/3.

⁹³ *Schöpfer kontra Svájc* ügy, 1998. május 20-i ítélet (ügyszám: 25405/94).

nyilvánosan kritizáló és ennek során többek között súlyos törvénysértésekre hivatkozó – ügyvéddel szemben fegyelmi szankció kiszabására került sor. A Luzerni Ügyvédi Kamara a pénzbírság kiszabása során azt is megállapította, hogy a kérelmező elmulasztotta panaszait az ügyészség, illetőleg a fellebbviteli bíróság tudomására hozni, noha ezek voltak az adott prefektúra felügyeleti szervei. Azaz nem tanúsította az ügyvédektől a folyamatban lévő ügyekkel kapcsolatban elvárható diszkréciót, mindemellett megsértette Luzern kanton igazságügyi hatóságainak tekintélyét. Az EJEB határozatában kiemelte, hogy az ügyvédek egyfajta központi pozíciót élveznek az igazságszolgáltatásban, mivel az ő esetükben az állampolgárok és a bíróságok közötti közvetítőről van szó. Elvárható tehát az ügyvédség egészétől, hogy elősegítsék az igazságszolgáltatás eredményes működését.⁹⁴

4.3. Az indítványtételi jog és a bizonyítási indítványok kiemelkedő szerepe

Az indítvány az ügyész, a terhelt (vádolt), a védő, a sértett, illetőleg a Be. által nevesített egyéb jogosult szóbeli vagy írásbeli akaratnyilatkozata, amelynek célja valamilyen eljárási cselekmény elvégzése vagy mellőzése. Az indítványok tartalmi osztályozása szinte lehetetlen vállalkozás, hiszen a célzott eljárási cselekmények joghatásai is rendkívül különbözőek. Mindazonáltal példaként az alábbi gyakori indítványok sorolhatók fel: kényszerintézkedések elrendelésére, fenntartására vagy megszüntetésére irányuló indítványok; a tárgyalás elhalasztására vagy elnapolására irányuló indítványok; a nyilvánosság (hallgatóság) kizárásával kapcsolatos indítványok; bizonyítási indítványok.

A fenti felsorolásból a bizonyítási indítványok a legjelentősebbek, hiszen az annak következtében elrendelt eljárási cselekmény perdöntő tényeket, adatokat szolgáltathat a terhelt bűnössége, illetőleg az adott bűncselekmény bizonyíthatósága tekintetében. Ezen indítványok rendszerint bizonyítékok beszerzésére, valamint a már meglévő bizonyítékok vizsgálatára, illetőleg értékelésére irányulnak.

Az indítványozott bizonyításról és annak sorrendjéről az egyesbíró vagy a tanácselnök dönt azzal, hogy az ügyészség által indítványozott bizonyítás rendszerint megelőzi a vádolt és a védő által indítványozott bizonyítás lefolytatását.⁹⁵

Fontos szabály, hogy az ügyészség, a vádolt, illetve a védő a tárgyalás előkészítése után már csak akkor terjeszthet elő bizonyítási indítványt, ha a) az indítvány alapjául szolgáló tény vagy bizonyítási eszköz az előkészítő ülést követően keletkezett, vagy arról az indítványozó önhibáján kívül az előkészítő ülést követően szerzett tudomást; vagy b) az indítvány valamely bizonyítási eszköz bizonyító erejének, bizonyítás eredményének cáfolatára szolgál,⁹⁶ feltéve, hogy ennek módja, eszköze csak a lefolytatott bizonyításból vált számára felismerhetővé.⁹⁷

⁹⁴ Fenyvesi: i. m., 111.

⁹⁵ Be. 519. § (2)–(3) bek.

⁹⁶ Ebben az esetben az indítvány a lefolytatott bizonyítástól számított tizenöt napon belül terjeszthető elő, egyidejűleg az indítványozó köteles az indítványozott bizonyítás utólagos felismerhetőségét és a lefolytatott bizonyítás cáfolatára való alkalmasságát valószínűsíteni [Be. 520. § (3) bek.].

⁹⁷ Be. 520. § (1) bek.

A bíróság a bizonyítási indítványt abból a szempontból vizsgálja meg, hogy az indítványozott bizonyítás a tényállás tisztázásához szükséges-e, majd elbírálja, hogy annak előterjesztése megfelel-e a Be. szabályainak.⁹⁸ Ennek eredményeképpen a bíróság az alábbi döntéseket hozhatja: ha az indítványozott bizonyítás nem szükséges a tényállás tisztázásához, a törvényi szabályokkal ellentétesen előterjesztett indítványt érdemi indokolás nélkül elutasíthatja;⁹⁹ de ha az indítványozott bizonyítás lefolytatása nélkül a tényállás nem tisztázható, a Be. szabályaival ellentétesen előterjesztett indítványnak is helyt ad.¹⁰⁰

Ha a bíróság a bizonyítási indítványt elutasítja, akkor azt legfeljebb a perbeszédben, illetőleg a fellebbezésben lehet sérelmezni.¹⁰¹

Az indítványtételi jog gyakorlásával kapcsolatban elsőként az 1/2007. BK vélemény adott iránymutatást, amely jelenleg is irányadónak tekinthető. Ennek alapján az ügyész a bírósági eljárás menetében is előterjeszthet a vád alátámasztása érdekében bizonyítási indítványt, de azt a bíróság nem köteles teljesíteni. Az ügyész ugyanis közvetett módon bírósági funkciót gyakorolna, ha kötelező erejű indítványával meghatározhatná, hogy a bíróság milyen bizonyítást vegyen fel.¹⁰² Ha pedig az eljárás adatai a vádat (esetleg) alátámasztó további bizonyítási eszközök létezésére utalnak, de az ügyész ezek beszerzésére nem tett indítványt, a bíróság erre külön nem hívhatja fel, mert ezzel a felhívással sértené a „funkciómegosztás” elvét és átvénné a vádlói funkciót.¹⁰³

Az ártatlanság vélelméből következően a vádlott nem kötelezhető arra, hogy bármiféle (bizonyítási) indítványt terjesszen elő a tárgyaláson. E tétel akkor is igaz, ha olyan bizonyíték áll rendelkezésére, amely felmentését, az eljárás megszüntetését vagy büntetőjogi felelősségének enyhítését vonná maga után. Mindez nem vonatkozik az ügyészre, illetőleg a védőre, ezen eljárási alanyoknak ugyanis nemcsak törvényi, hanem etikai (hivatásbeli) kötelezettségük is az ilyen irányú bizonyítási indítványok előterjesztése. A védő által előterjesztett indítvány ugyanakkor annyiban különbözik az ügyésztől, hogy előterjesztésére általában akkor is sor kerül, ha sikerének esélye rendkívül csekély. A vádhatóság ugyanakkor rendszerint sokkal selektívebb módon él ezen jogával, mivel a tárgyalásra már gyakorlatilag valamennyi vádat alátámasztó bizonyíték rendelkezésre áll.

A bizonyítási indítványok tárgyak szerint irányulhatnak többek között az eljárási cselekményekről készült felvétel bemutatására, szemle elrendelésére, új szakértő igénybevételére, a bizonyítás kiegészítésére, a terhelt indítékának, a tanú egyéni-

⁹⁸ Be. 520. § (4) bek.

⁹⁹ Be. 520. § (5) bek.

¹⁰⁰ Be. 520. § (6) bek.

¹⁰¹ Mivel a védelem bizonyítási indítványának elutasítása pervezető végzésnek minősül, ezért annak elutasítása ellen csak az ítélet elleni fellebbezésben lehet tiltakozni. Ebben az ítélet megalapozatlanságára kell felhívni a másodfokú bíróság figyelmét, és az sem aggályos, ha a fellebbező kérelmében felveti az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésének lehetőségét.

¹⁰² Ugyanakkor az ügyész által indítványozott, de a bíróság által be nem szerzett bizonyítási eszközökből megszerzhető bizonyíték hiánya – ha az a tényállás megállapításához szükséges lett volna – megalapozatlanságot eredményez.

¹⁰³ Mindez nem azt jelenti, hogy a bíróság a vádló indítványa hiányában terhelt bizonyítékot nem szerezhet be, illetve nem vizsgálhat meg, hanem csupán azt, hogy erre nem kötelezhető, e gyakorlata nem számonkérhető.

ségének, érdekeltiségének, a szakértő elfoglultságának bizonyítására, annak vizsgálatára, hogy adott cselekmény adott körülmények között megtörténhetett-e, okiratok felolvasására, illetőleg tárgyi bizonyítási eszközök felmutatására.

A sikertelen indítványt újra elő kell terjeszteni, ha az eset körülményei indokolják (például a tanú „négyszemközt” közli az ügyvéddel, hogy másodjára mégis hajlandó elmondani az igazságot). Ugyanígy, az elutasított indítványt is újra be kell nyújtani, ha annak elrendelése mellett meggyőzőbb érvek szólnak.¹⁰⁴ Fontos, hogy a bizonyítási indítványt a bíróság számára indokolni szükséges (nem szabad azonban, hogy az perbeszéddé alakuljon át).

A védő ezen indítványai megtétele során egyáltalán nincs kötve a vádlott akaratahoz, és nem is szabad, hogy hagyja magát a védenca, illetőleg a hozzátartozók által befolyásolni,¹⁰⁵ sőt: a védő a vádlott tiltakozása ellenére is megteheti az általa szükségesnek vélt indítványokat, amennyiben azok mentő, illetőleg enyhítő körülmények feltárására irányulnak.¹⁰⁶ Ebben a tekintetben tehát a védő mindössze egyetlen korláttal szembesülhet, nevezetesen azzal, hogy bizonyítási indítványának mindig a terhelt jogainak és törvényes érdekeinek előmozdítását kell szolgálnia.¹⁰⁷

Mindazonáltal a terheltnek is lehetnek célszerű indítványai, sőt. Ezeket a védőnek minden esetben meg kell fontolnia, és nem szabad, hogy védenca laikus volta miatt elzárkózzon e kezdeményezésektől. Ezzel együtt a bizonyítási indítványok megtételének időpontját a védőnek kell meghatározni. *Fenyvesi Csaba* szerint ebből a szempontból nem ajánlatos a már nyomozási szakban megalapozottnak tűnő indítványokat a bírósági szakra hagyni, mivel egyrészt az időmúlás nem kedvez a bizonyítékoknak, másrészt a vádemeléssel újabb hatóság látja felelősségre vonhatóknak a terheltet, ami szintén nem kedvez a védelemnek, hiszen befolyásolhatja a bíróságot is.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Az elutasítások gyakori oka, hogy az indítványokból nem tűnik ki egyértelműen, hogy azokkal a védő mit kíván bizonyítani. Ha e körülmény valóban fennáll és a kérdést a bíróság sem tudja tisztázni, akkor olyan műhibáról van szó, amit egy megismételt és világos indítvánnyal pótolni lehet. BOLGÁR György–KÁRPÁTI László–TRAYTLER Endre: *A bűnügyi védő munkája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 373.

¹⁰⁵ E tétel különösen akkor igaz, amikor a terhelt arra próbálja meg rábírní a védőt, hogy törvénytelen vagy etikátlan bizonyítási módszerekhez folyamodjon.

¹⁰⁶ „Ebben a körben nem zárható ki, hogy a terhelt érdekében tett védői bizonyítási indítvány más, ellenérdekű terhelttárs terhére vonatkozó adat beszerzésére irányuljon, illetőleg annak helyzetét esetleg súlyosbítsa, ez azonban nem válik védvéddé és nem kizárt sem törvényileg, sem az etikai kódex alapján, sem teoretikusan.” FENYVESI: i. m., 259–260.

¹⁰⁷ Az ezeket sértő védői ténykedés a hivatásbeli kötelezettségek súlyos megsértését jelenti, és következménye az illetékes ügyvédi kamara által kiszabott fegyelmi szankció kell hogy legyen.

¹⁰⁸ FENYVESI: i. m., 260. E megállapításoknak általánosságban igazat lehet adni, de azt se tévesszük szem elől, hogy a védőnek elsősorban nem a nyomozó hatóságot, hanem a bíróságot kell meggyőznie jogi álláspontjáról. Ehhez viszont gyakran az szükséges, hogy a védő az adott bizonyítási indítványt (pl. a tanú kihallgatását) a megfelelő eljárási szakra „tartogassa”.

5. A tárgyalási etika

A tárgyalási etikára vonatkozó alapelvek egyrészt az adott hivatásrendre irányadó általános,¹⁰⁹ másrészt az adott eljárási cselekménnyel kapcsolatos, szokásos normákon¹¹⁰ alapulnak. Mindezt kiegészítik a kollégák egymásról alkotott személyes tapasztalatai. Ennek alapján egyes bírónál, illetőleg bírói tanácsoknál az ügyészek, illetőleg védők kifejezetten szeretnek tárgyalni, más esetekben nehezebben alakul a „kollégialis légkör”. Mindez elsősorban az egyesbíró vagy tanácselnök tárgyalásvezetési stílusából, modorából, illetőleg a terhelten a tárgyalás alatt történő érintkezés jogának biztosítottságából fakad.¹¹¹

Az etikai normáknak nemcsak a tárgyalás alatt, hanem az „üresjáratokban” (például tárgyalás előtt, a szünetben, illetőleg közvetlenül a tárgyalás után) is érvényesülniük kell.¹¹² A „kollégák” közötti szokásos köszöntés, elköszönés, kézfogás még nyilván nem kifogásolható – sőt, egyenesen elvárt –, azt azonban már aggályos jelenségnek vélem, amikor az ügyvéd a védelem jelenlétében kezd baráti hangvételű beszélgetésbe a vádhatóság képviselőjével.

*Gyürky István szerint „a tárgyaláson részt vevő személyeknek nincs tudomásuk arról, hogy az ügyészt, ügyvédet, és a bírót esetleg régi barátság vagy a napi munkájuk során adódó szakmai beszélgetésekből fakadó ismertség köti össze. Csak azt látják, hogy a tárgyaláson ellentétes álláspontot képviselő ügyész és ügyvéd magatartása a szünetben megváltozik, és ha ráadásul ebben részt vesz a pártatlan bíró is, akkor óhatatlanul megrendül a bizalom, vagy legalábbis kételyek támadnak abban a kérdésben, hogy valóban tárgyilagos döntést hoz-e a bíróság ilyen előzmények után.”*¹¹³

*Horváth József szerint a bírónak és az ügyvédnek – függetlenül attól, hogy egy padban ültek évekig – ugyan nem kell „megjátszaniuk” a vadidegent egymással, de el kell kerülniük az ügyfelek előtt azt, hogy az összejátszás látszatát keltsék.*¹¹⁴

¹⁰⁹ Ebben a körben a különböző „etikai kódexek” szabályai irányadók. Ezen túlmenően is a védőnek az ügyvédi kar, az ügyésznek az ügyészség, a bírónak pedig a bíróság tekintélyét kell megőriznie tárgyalási kommunikációja során.

¹¹⁰ Tilos többek között a perbeszéd során a másik fél általános szakmai minősítése, az ítélet kihirdetése közben a határozat hangos kritizálása stb.

¹¹¹ A tárgyaláson tanúsított ügyészi, illetőleg védői magatartást elsősorban a bírói attitűdök befolyásolják. Mindezt nem érzem problémásnak, hiszen a vád, illetőleg védelem képviselőinek „eljárásjogi alárendeltsége” a büntetőperek szükségszerű sajátossága.

¹¹² Az ügyvédi magatartásra vonatkozó etikai szabályok kialakítása során érdemes megfontolni az osztrák ügyvédi rendtartás néhány tartalmi elemét. Ennek alapján tilos az ügyvédnek a meghatalmazást tüntető módon felmondania; tilos a főtárgyalás alatt az ügyfelet elhagynia; tilos bejelentenie, hogy az ítéletet nem hajlandó meghallgatni; nem lehetnek olyan megnyilvánulásai, amelyek a tanút megfélemlíthetik vagy annak látszatát kelthetik; nem fogalmazhat meg feljelentést és nem védheti az általa feljelentett személyt; ha ő maga hamis tanúzásra való rábírás miatt előzetes vizsgálat alatt áll, tilos továbbra is a bíróság előtt védőként fellépnie; tilos vizsgálati fogságban levő személynek írásos közleményt bevinnie vagy tőle kihoznia, élelmiszert vagy szükséges tárgyakat bevinnie, hozzá idegen személyt azon a címen, hogy az illető irodai alkalmazott, a fogdába való beszélgetésre bevinnie; a főtárgyaláson tilos ügyfelével jelekkel közölnie a külön kihallgatott más vádlott vallomását; tilos alaptalan kifogásokat a sajtóval közölnie. SCHUPPICH, Walter: A büntügyi védelem kérdéseiről. *Magyar Jog*, 1980/10, 931.

¹¹³ GYÜRKY István: Tárgyalási magatartás a bíró szemével. *Magyar Jog*, 1975/3–4, 192.

¹¹⁴ HORVÁTH József: A büntető tárgyaláson tanúsított védői magatartás etikája. *Magyar Jog*, 1975/3–4, 194.

Hlavathy Attila szerint „ezek az etikainak nevezett követelmények nemcsak hogy fölöttebb formálisnak tűnnek, de még azt a gondolatot is felvetik, hogy merev betartásuk éppen a megfelelő érdemi ügyintézés, az ügyek szakszerű és gyors elbírálásának a rovására menne, márpedig aligha vitatható, hogy ez az elsődleges és alapvető érdeke mind az igazságszolgáltatásnak, mind az eljárás minden egyes résztvevőjének”.¹¹⁵

Traytler Endre szerint a polgárokat egyszerűen rá kell szoktatni arra, hogy „a védő magánember is, aki nem ügyfele ízlése szerint alakítja ki baráti és ismeretségi kapcsolatait”.¹¹⁶

A magam részéről nem tartom aggályosnak azt sem, ha a védő, az ügyész és a bíró a tárgyalás szünetében egyeztet a további eljárási cselekményekről. Sőt, ez általánosan bevett gyakorlatnak tekinthető, legfőképpen „összeszokott kollégák” között. A lényegét abban látom, hogy az informális kommunikáció a többi eljárási szereplő távollétében történjen.¹¹⁷ Bevett gyakorlat, hogy egyes bírák a tárgyalás szünetében – a terhelt távollétében – előre egyeztetik az ügyésszel és a védővel a mindenki számára elfogadható szankciót annak érdekében, hogy fellebbezésre ne kerüljön sor, és az ítélet a tárgyalás napján jogerős és végrehajtható legyen. Mivel azonban nincs olyan szabály a Be.-ben, ami ezen előzetes egyeztetés lehetőségét kizárná, ezért legfeljebb etikai aggályokat vethet fel e gyakorlat.

A bíróságnak kiemelt kötelezettsége a védő és a terhelt érintkezési jogának folyamatos biztosítása. Ezzel kapcsolatban „van olyan tapasztalat, hogy igénybevétel esetén a bíró ingerületen szünetet rendel el, – pedig, ha a védő betartja a törvényben előírtakat, és magatartásával nem zavarja az eljárás menetét, akkor a törvényben előírtak szerint eljárva, nyugodtan folytathat halk megbeszélést a védencével, az a tárgyalás menetét nem fogja zavarni”.¹¹⁸ Ezzel együtt aggályosnak tartom az olyan bizonyítási eljárást, amelyben a terhelttel való érintkezés lehetősége csak indokolatlanul szűk körben érvényesülhet. Az erre irányuló szándékot ugyanakkor mindkét félnek (vádlott, védő) indokolt valamilyen formában jeleznie a bíróság irányába, másfelől szem előtt kell tartaniuk azt is, hogy mindez nem jelent korlátozhatatlan eljárási jogosultságot. A tárgyalás ritmusa nem zavarható meg mászkálással, csevegéssel, önkényes megszólalásokkal, vagy szándékerősítő jellegű megnyilvánulásokkal (például „Ne féljen!”). Mindenképpen indokolt ugyanakkor e jog biztosítása, ha a vádlott olyan jellegű felvilágosítást kér a védőjétől, hogy adott kérdésre megtagadhatja-e a választ, vagy sem. Védői oldalon nem tartom korrektnek az olyan magatartást, amely rendszeres szünet iránti kéréssel arra törekszik, hogy mielőbb tájékoztassa a terheltet vagy az általa indítványozott tanút az eljárás pillanatnyi helyzetéről.¹¹⁹

¹¹⁵ HLAVATHY Attila: Formális etika – érdemi együttműködés. *Magyar Jog*, 1975/2, 88.

¹¹⁶ BOLGÁR-KÁRPÁTI-TRAYTLER: i. m., 139.

¹¹⁷ E körben vitatom Gyürky István álláspontját, miszerint az ilyesfajta peren kívüli megbeszélések egyenesen károsak, mivel azt igazolják, hogy felesleges a tárgyalás megtartása. In: GYÜRKY: i. m., 192.

¹¹⁸ HORVÁTH: i. m., 196.

¹¹⁹ Ha a tárgyalás elnapolására vagy szünet elrendelésére kerül sor, akkor a terhelt számára amúgy is adva van annak lehetősége, hogy információkat szerezzen a terhelttárs, illetőleg a tanúk vallomásáról. Ugyanígy a védő tájékoztatói jogába is beletartozik az, hogy konzultáljon a potenciális tanúkkal. Más kérdés, hogy utóbbiak – tárgyaláson kívül – nem kötelesek a védői kérdésekre válaszolni.

A tárgyalási etika szoros összefüggésben áll az ügyészi, illetőleg védői pertaktikával. A kollegialitás elve ezen a ponton is megköveteli,¹²⁰ hogy az „eljárési furfang” még véletlenül se vezessen a bírósággal való általános szakmai kapcsolat megromlásához. Ne feledjük, hogy az ügyész és a védő a terhelttel feltehetőleg csak egy eljárás során kerül kapcsolatba, a bírósággal viszont évtizedekig munkakapcsolat köti össze. Ennek alapján „baljós” lehet minden olyan munkamódszer, amely a bíróság szándékos megtévesztését célozza, így például egyértelműen alaptalan orvosi igazolások becsatolása vagy a felkészülési idő rövidegére való hivatkozással a tárgyalás elhalasztásának gyakori kérelmezése.

Külön ki kell emelni a perbeszédék fontosságát, amelyek során fokozottan megkívántatik a bíróság részéről a „kellő odafigyelés”, vagy legalábbis annak látszata.¹²¹ Ugyanígy fontos az ügyész, illetőleg a védő részéről, hogy végindítványaikból mellőzzék a szándékosan megtévesztő iratellenes hivatkozásokat, hiszen mindez megzavarhatja a bíróság mérlegelő tevékenységét.

Ezen túlmenően a bíróságnak, az ügyésznek¹²² és a védőnek is kellő objektivitással kell megközelítenie a vád tárgyát képező bűncselekményt. Ez az objektivitás persze nyilván más-más alapokon áll, hiszen mindhárom eljárási szereplő esetében létezik egy „sajátos” objektivitás, amely a saját jogi álláspontához való következetes ragaszkodásban fejeződik ki. Ezzel együtt „a tárgyaláson résztvevő személyek közül a bíróval szemben a legfontosabb követelmény a tárgyilagosság. Nemcsak annak látszata, formális, merev betartása, hanem valóban az egész tárgyalásvezetésből kitűnő, a tárgyalás megnyitásától annak befejezéséig tapasztalható olyan magatartás, hogy a jelenlévők érezzék: itt valóban alaposan, lelkiismeretesen foglalkoznak ügyükkel, és a feltárt, megvizsgált bizonyítékok alapján történik a döntés. Nem engedhető meg, hogy a bírót döntésében befolyásolja saját szubjektív véleménye, amelyet esetleg a vádlott vagy a tanú személyéből fakadó ellenszenv, helyteleníthető magatartás vagy egyéb körülmény motivál.”¹²³

A védővel szemben is megfogalmazhatók olyan elvárások, amelyeket adott esetben előbbre valóknak kell tekintenie védence érdekeinek is. Így például a bizonyítással kapcsolatos észrevételei körében nem teremthet indokolatlanul „felkorbácsolt” közhangulatot, illetőleg még közvetett módon sem tehet fenyegető jellegű megjegyzéseket a bíróság irányába. Egyúttal az is etikai elvárás vele szemben, hogy a kirívóan súlyos bűncselekmények elkövetőinek tettét ne „bagatellizálja” el, és tevékenysége során szolidáris maradjon a sértett hozzátartozóival is.¹²⁴

¹²⁰ Így például a védő nemcsak a terheltnek, hanem a bíróságnak is effektív szakmai segítséget kell hogy nyújtson – különösen a tényállás tisztázása és a bizonyítékok megfelelő szintű mérlegelése tekintetében (mindezt annak igényével, hogy a terhelt eljárási pozícióját ne derogálja).

¹²¹ A bírónak egyébként is kötelessége kitérnie az ítélet indoklásában a védőbeszédben elhangzott érvek (azok elfogadása vagy elutasítása tekintetében), emiatt nemcsak etikai, de szakmai szempontból is kívánatos e magatartás.

¹²² „Törvényellenesnek minősítette a bíróság az ügyésznek azt a megnyilvánulását, hogy az ittas vezetéssel vádolt terheltnek felröpta: halálra gázolható volna egy gyereket.” Bócz Endre: Védekezési hazugság és vádolás. *Jogtudományi Közöny*, 1971/3–4, 580.

¹²³ GYÜRKY (1975): i. m., 192.

¹²⁴ Például emberölés esetében nem utalhat arra, hogy „a sértett egyszerűen rosszkor volt rossz helyen”.

6. Zárógondolatok

A bírósági tárgyalások jelentősége, perbeli szerepe az egyes jogtörténeti periódusokban eltérő képet mutat, amely elsősorban az adott bizonyítási rendszer inkvizitórius vagy akkuzatórius vonásaival függ össze. Így például az 1962. évi 8. tvr. (I. Be.) alapján nyomozás nélkül nem indulhatott közvadás eljárás, hiszen *„elfogadott és hangoztatott tétel volt, hogy a nyomozás – vagyis az eljárás előkészítő szakasza – elvileg egyenjogú és egyenértékű a tárgyalással a tényfelfedezés, bizonyítás és jogi megítélés terén egyaránt”*.¹²⁵

Jóllehet, jelenlegi eljárási rendszerünk a vegyes rendszer elemeit jeleníti meg, a tárgyalások fontossága, súlya mégis csökkenni látszik. Mindezt olyan – az opportunitás talaján álló – jogintézmények igazolják, mint a feltételes ügyészi felfüggesztés, a közvetítői eljárás vagy éppen az egyezségi eljárások. Mindez párosul az egyre szélesebb körben alkalmazott telekommunikációs eszközhasználat lehetőségével, amely redukálja a személyes jelenléten alapuló jogi argumentáció kialakulásának esélyét.

Ezzel együtt a közeljövőben mindenképpen indokolt átgondolni a „keresztkérdéses” tárgyalási szisztéma törvényi alapesetként történő szabályozását, azaz a bíróságnak teljes egészében át kellene adnia a kérdezés jogát a vádhatóság, illetőleg a védő részére, mind a tanúk, mind a vádlottak esetében. Ez egyfelől azzal indokolható, hogy az említett eljárási alanyok rendszerint lényegesen több és mélyrehatóbb információval rendelkeznek a vádirati tényállással kapcsolatban, hiszen már a vádemelést megelőzően bekapcsolódnak az eljárásba. Másfelől, a funkciómegosztás elve megkívánja, hogy a bíróság az eljárás teljes menetében megőrizze semlegességét, illetőleg annak látszatát. Mindez leginkább a kérdezés koordinációjának átadásával biztosítható.

¹²⁵ Bócz Endre: A pótmagánvádló. *Ügyvédek Lapja*, 2004/2, 21.